

Uporaba ustrezne zaščitne opreme lahko bistveno pripomore k ohranjanju dragocenega knjižničnega gradiva

Meta Kojc
Narodna in univerzitetna knjižnica
meta.kojc@nuk.uni-lj.si

Večina knjižnic v svojih zbirkah hrani tudi gradivo, ki je za skupnost izjemnega pomena, predstavlja našo kulturno dediščino in je kot tako predmet posebne obravnave. To je gradivo, ki ga zaradi njegove vrednosti in edinstvenosti želimo trajno ohraniti, zato zahteva nekoliko drugačen pristop k rokovanju in hranjenju.

Med javnimi knjižnicami vlogo varuhinje pisne kulturne dediščine prvenstveno opravlja Narodna in univerzitetna knjižnica, ki ima za to tudi organizirano službo – Oddelek za zaščito in restavriranje. Ta svetuje in skrbi za pripravo smernic in navodil za varno hranjenje in razstavljanje gradiva, uporabo primerne zaščitne opreme ter po potrebi tudi konserviranje-restavriranje dokumentov, ki jih zaradi njihove poškodovanosti ni več mogoče varno uporabljati ali reproducirati. V ostalih javnih knjižnicah najdragocenejše gradivo hranijo v sklopu posebnih zbirk, največkrat na domoznanskih oddelkih.

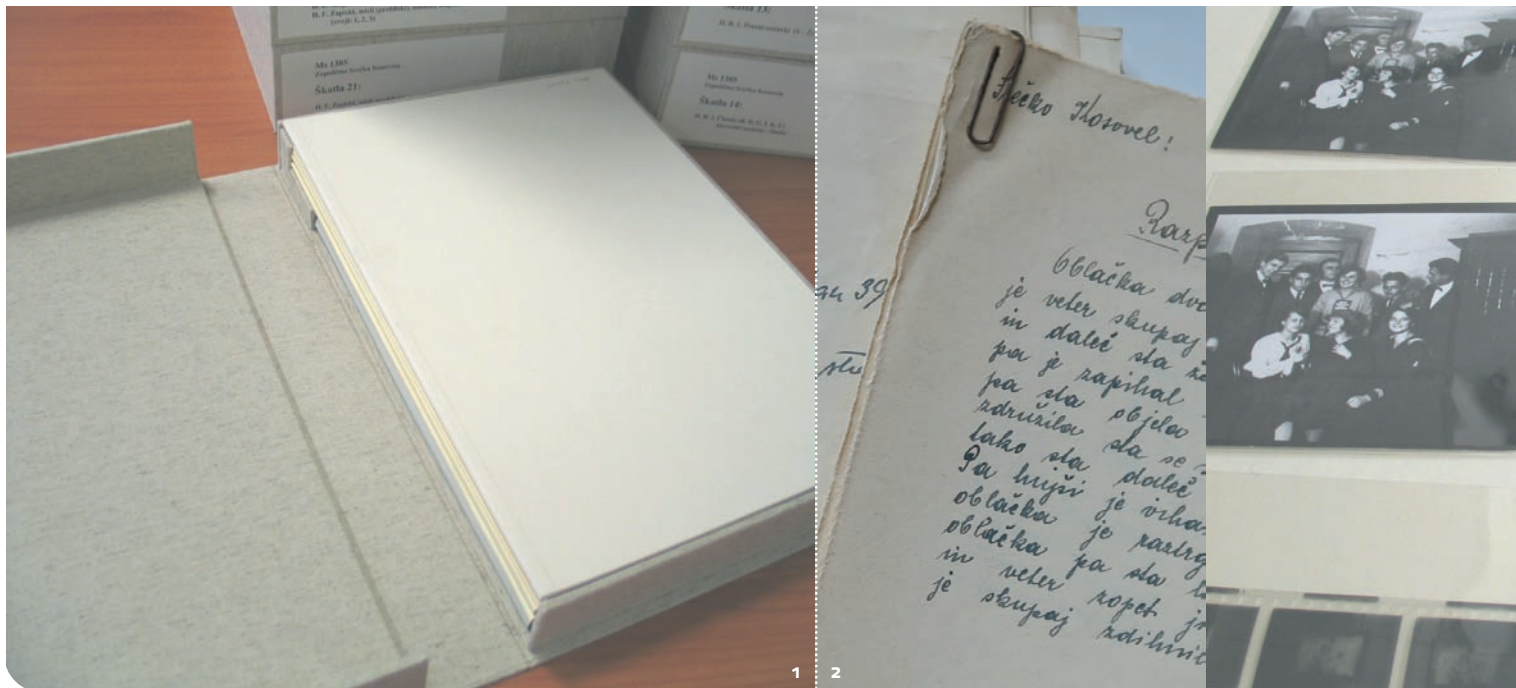
Knjižnično gradivo ogroža več dejavnikov, med katerimi so: sama sestava gradiva – materiali iz katerih je gradivo izdelano, naravne nesreče, nezgode, ki jih povzroči človek, neustrezno okolje in klimatski

pogoji, v katerih je gradivo hranjeno ter način rokovanja z njim. Nosilec večine najdragocenejšega gradiva, ki ga hranijo knjižnice, je papir, zato se bom v nadaljevanju osredotočila predvsem na zaščito tovrstnega gradiva. Papir je organski material in kot tak neusmiljeno podvržen procesu staranja. Z nekaterimi postopki, ki so nam na voljo, lahko procese staranja upočasnimo, ne moremo pa jih popolnoma zaustaviti. Posebno pozornost je treba nameniti prostorom, kjer gradivo shranjujemo, zaščitni opremi, ki jo za ta namen uporabljamo in pravilnemu rokovanju z dokumenti – to je pogosto največ, kar lahko storimo.

V Narodni in univerzitetni knjižnici med drugim dragocenim gradivom, kot so rokopisni kodeksi, inkunabule, redki tiski, atlasi, zemljevidi, stare fotografije

■ Dokumenti, zaščiteni z ovoji iz papirja in kartona. (foto: Fotoarhiv NUK)

in zvočni zapisi na različnih nosilcih, hranimo tudi rokopisne zapuščine naših literarnih ustvarjalcev, ki zaradi svoje edinstvenosti predstavljajo pomemben del naših posebnih zbirk. To je predvsem nevezano gradivo na papirju kot so osebni dokumenti, korespondence, literarna dela in fotografije, ki osvetljujejo mnoge še neraziskane aspekte življenja in dela naših ustvarjalcev. Kakovost papirjev iz različnih razlogov zelo variira. Po letu 1850 se je zaradi povečanih potreb začela strojna proizvodnja papirja, njegova kakovost pa se je zaradi tega močno poslabšala, predvsem zaradi manj kvalitetnih surovin in spremenjenih postopkov izdelave. Takšen papir propada mnogo hitreje kot ročno izdelan papir, zato je gradivo, ki je nastalo v zadnjih 200 letih dosti bolj ogroženo kot starejše gradivo, ki ga hranimo v knjižnici.

Najdragocenejše primerke kodeksov, inkunabul in knjig hranimo v po meri narejenih in ročno izdelanih škatlah. Materiali, uporabljeni za njihovo izdelavo, so primerni za trajno hranjenje. Škatle knjigam nudijo ustrezno mikroklimo, jih varujejo pred svetlobo, prahom, umazanijo in mehanskimi poškodbami, hkrati pa so primerne tudi za prenašanje knjig iz trezorja v čitalnico. Knjige na policah ležijo, saj tako preprečimo mehanske poškodbe na vezavah. Hranimo jih v posebnem prostoru, trezorju, ki je ognjevaren in ima urejene konstantne klimatske pogoje – temperatura 20 °C in relativna vlažnost okrog 50%.

Nevezano gradivo hranimo v ovojih (prepognjen list) iz trajno obstojnega papirja. Če so na njih prisotni kovinski delci – različne sponke in podobno, jih odstranimo, saj povzročajo poškodbe na papirju. Ovoj mora biti po vseh treh zunanjih robovih od dokumenta večji vsaj 10 mm, saj mu le tako nudi ustrezno mehansko zaščito. Velikost ovojev vedno prilagodimo največjemu dokumentu v

sklopu, ki ga želimo zaščititi. Dokumente praviloma shranjujemo zavrnanе (ne prepognjene). V ovojih hranimo od enega do največ deset dokumentov skupaj, odvisno od stanja papirnega nosilca in vrste zapisa. Najbolj ogroženi so dokumenti, ki imajo že močno razgrajen papirni nosilec in črnila/barvila, v katerih so prisotni ioni prehodnih kovin. Takšno kombinacijo hitro prepoznamo, saj zapis prehaja na hrbtno stran dokumenta, lahko pa je oksidiran že do mere, da se pojavljajo razpoke v nosilcu in črke praktično 'padajo' s papirja. Obstajajo kemijski postopki za stabilizacijo tovrstnih črnil/barvil, ki pa žal niso primerni za vse dokumente, zato je velikokrat največ, kar lahko storimo, da te dokumente digitaliziramo (posebno pozornost moramo nameniti tudi opremi za reproduciranje) in vsakega posebej hranimo v zaščitnem ovoju. Poleg mehanske, ovoji dokumentom nudijo tudi kemijsko zaščito, saj vsebujejo alkalno zalogo, ki z njih prehaja na gradivo. To je zelo pomembno, saj kisline pospešujejo procese razgradnje v papirju, na ta način pa jih vsaj do neke mere upočasnimo.

Tako pospravljene dokumente zaščitimo še z ovoji iz trajno obstojnega kartona enake velikosti, ki imajo prilagojen hrbtni del glede debelino nanosa dokumentov. Tako opremljeno gradivo pospravimo v ročno izdelane škatle, ki morajo biti enake velikosti kot ovoji, da se gradivo v njih ne premika. Namesto škatel lahko uporabimo tudi že narejene mape, ki morajo biti izdelane iz materialov, ki so primerni za trajno hranjenje. Bistveno je, da ovoje, v katerih so dokumenti, prilagodimo velikosti teh map in da imajo mape prilagodljiv hrbtni del. Vsi ovoji z gradivom znotraj ene škatle/mape morajo biti enake velikosti, saj sicer lahko nastanejo mehanske poškodbe na dokumentih. Na enak način hranimo tudi tanjše vezano gradivo (zvežčiči in podobno).

Fotografsko gradivo na papirnem nosilcu hranimo v ovojih iz poliestrske folije ali v ovojih iz papirja, ki pa mora biti primeren za hranjenje fotografskega gradiva (imeti mora oznako PAT – Photographic Activity Test). V večini primerov so za hranjenje primernejše poliestrske folije, saj so

■ 1 Zaščiteni dokumenti, vstavljani v po meri izdelano zaščitno škatlo.; 2 Kovinske sponke je treba z dokumentov odstraniti.; 3 Fotografije in negativi, zaščiteni z ovoji iz poliestrske folije.; 4 Pogled v trezor NUK. Škatle z gradivom na policah ležijo.

prozorne in nam fotografije ob ogledu ni treba jemati iz ovoja. Neprimerne so takrat, kadar je slikovna plast že poškodovana do te mere, da odpada, saj se zaradi elektrostatične sile ustvari privlak, ki lahko te poškodovane delce veže nase. Tako zaščiteno fotografsko gradivo lahko hranimo skupaj z ostalimi dokumenti iz papirja.

Vse gradivo moramo hraniti v čistih, prezračevanih prostorih, pomembno je, da niso prisotna velika klimatska nihanja. Gradivo mora biti zaščiteno pred svetlobo. V primeru razstavljanja gradiva moramo upoštevati standarde varnega razstavljanja.

Pogoji razstavljanja se razlikujejo glede na vrsto gradiva. Tudi pri razstavljanju je treba uporabljati ustrezno zaščitno opremo. Posebno pozornost je treba nameniti tudi rokovanju z gradivom. Če je le mogoče, se gradiva ne dotikamo, rokujemo samo z zaščitno opremo. Če to ni mogoče, lahko uporabimo bele bombažne rokavice ali pa si pred delom vsaj dobro umijemo roke.

Ko rokujemo s knjigami, moramo uporabiti knjižna naslonila, saj tako preprečimo poškodbe na vezavi.

V prispevku so podani osnovni primeri hranjenja in rokovanja s knjižničnim

gradivom, ki ima status kulturne dediščine oz. ga želimo trajno ohraniti. V sklopu izobraževanj za knjižničarje organiziramo tečaj osnov varovanja in zaščite knjižničnega gradiva ter izvajamo delavnico za osnovne postopke popravila knjig. Za kakršne koli nasvete v zvezi s hranjenjem, zaščitnimi materiali in opremo, razstavljanjem ter rokovanjem s posebnim knjižničnim gradivom, se lahko obrnete na oddelek za zaščito in restavriranje NUK, kjer vam bomo po najboljših močeh svetovali in vam pomagali ohraniti naše skupno bogastvo. ●

Za kakršnekoli nasvete v zvezi s hranjenjem, zaščitnimi materiali in opremo, razstavljanjem ter rokovanjem s posebnim knjižničnim gradivom, se lahko obrnete na oddelek za zaščito in restavriranje NUK, kjer vam bomo po najboljših močeh svetovali in vam pomagali ohraniti naše skupno bogastvo.